

FƏLSƏFƏ

UDK 141.201

FƏLSƏFƏ VƏ ELMİ BİLİYİN İNKİŞAFI

Z.C.HACIYEV

Bakı Dövlət Universiteti

z.haciyev45@mail.ru

Məqalə fəlsəfə ilə elmi biliyin inkişafının qarşılıqlı əlaqələri, təsiri və vəhdətinin araşdırılmasına həsr olunmuşdur. Burada elmin inkişafına fəlsəfənin təsirinin aşağıdakı əsas istiqamətləri təhlil edilir: elmin fəlsəfi əsasları, konkret elmlərin metodoloji əsaslarının və paradigmalarının formalaşmasında fəlsəfənin iştirakı, elmi biliyin dəyər-məqsəd səpkisi və proqnozlaşdırılması üçün fəlsəfənin əhəmiyyəti.

Fəlsəfə ilə elmi biliyin inkişafı arasında münasibətlərin mürəkkəb və çoxtərəfli olduğu vurğulanır, bu problemə dair mövcud konsepsiyalar nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: fəlsəfə, elmi biliyin inkişafı, elmin fəlsəfi əsasları, metodologiya, paradigma, dəyərlər.

Fəlsəfə ilə elmi biliyin inkişafının vəhdəti hər şeydən əvvəl belə bir təmələ əsaslanır: o sözün geniş mənasında götürülən mədəniyyətin və onun mühüm yarım sistemi olan elmin refleksiyası kimi çıxış edir. Fəlsəfə yarandığı gündən dünyagörüşünün əsası olmaqla, dünyanın varlığını, onun quruluşunu, insanların həyat fəaliyyətinin bütün əsas səpkilərini nəzəri səviyyədə mənalandırır, reallığın sözügedən tərəfləri haqqında yeni biliklər işləyib hazırlayır. Bu prosesdə onun əsaslandığı ümumi ideyalar, prinsiplər, kateqoriyalar, strukturlar və sxemlər, təbiət və cəmiyyət haqqında konkret elmlər tərəfindən ərz olunur və istifadə edilir. Nəticədə, ümumi intellektual tərəqqinin iki ayrılmaz istiqaməti olan elm və fəlsəfə inkişaf edir, habelə onların qarşılıqlı əlaqələri, təsiri və vəhdəti möhkəmlənir. Qeyd olunan proses bütün dövrlərdə özünü göstərsə də, hər bir konkret tarixi mərhələdə sonuncunun xarakteri və məzmunundan irəli gələn spesifikliklə səciyyələnir. Bu kontekstdə yanaşdıqda, müasir dövr daha mühüm özünəməxsusluqlara malikdir. Belə ki, hazırda fəlsəfənin idraki, praktiki və dünyagörüşü funksiyaları durmadan zənginləşir, burada öngörmənin yeri və rolu daha da möhkəmlənir. Bu proses intensivləşdikcə, fəlsəfi biliklər sistemində sosiomədəni, informativ, yaradıcı və innovativ səpkilərin əhəmiyyəti də artır. Digər tərəfdən, müasir dövrdə elmlərin inkişafı mürəkkəb və çoxtərəfli olub, özündə rəasional təhlil vasitələrinin, kateqorial aparatının və

faktoloji bazasının fasiləsiz surətdə yeni məzmunla zənginləşməsinə əhatə edir. Bu prosesin obyektiv məntiqini və daxili hərəkətverici qüvvəsini müvafiq elm sahələrində əldə olunmuş biliklərin natamamlığı, onların mükəmməllik səviyyəsini yüksəltmək zərurəti təşkil edir.

Fəlsəfənin elmi biliyin inkişafına mühüm təsirində aşağıdakı məqam xüsusi yer tutur. O, elmi biliyin üç mühüm əsaslarından (tədqiqatın ideali və normaları və dünyanın elmi mənzərəsi ilə yanaşı) biridir. Həm də, göstərilməlidir ki, elmin fəlsəfi əsasları daha önəmlidir, çünki, o öztündə digər iki əsasa daxil olan və onların təməlində duran fundamental nəzəri ideyaları və prinsipləri ifadə edir.

Elmin fəlsəfi əsaslandırılması, mürəkkəb məzmunla malik olub, iki mühüm istiqaməti əks etdirir. Bunlardan birincisi odur ki, fəlsəfə elmi idrak prosesində yeni-yeni qnosoloji tərəflərin və formaların aşkara çıxarılmasını təmin edir, bütövlükdə yaradıcılıq axtarışlarını stimullaşdırır. İkinci istiqamət daha vacib olub, bunda təzahür edir ki, fəlsəfə elmi biliklərin əldə olunmuş nailiyyətlərinin, mövcud cəmiyyətin mədəniyyətini səciyyələndirən əsas dünyagörüşü ustanovkaları ilə əlaqələrini yaradır, başqa sözlə, elmin onlara uyğunlaşmasını, vahid sosiomədəni sistemə daxil olmasını təmin edir.

Hər bir yeni ideyanın dünyanın elmi mənzərəsinin tərkib hissəsinə çevrilməsi üçün, yaxud da idrakın ideali və normativi statusu alması üçün, onun fəlsəfi əsaslandırılması zəruridir. Bunun əyani nümunəsini XIX əsrin II yarısında yaşamış Faradeyin elektomagnitizm təlimində görmək olar. O, elektrik və maqnit sahələri haqqında yeni ideyasını dünyanın elmi mənzərəsinə daxil etmək istəyərkən, bu ideyanın fəlsəfi əsaslandırılması zərurəti ilə qarşılaşmışdı. Faradeyin qüvvənin maddi mənbədən kənarında olduğu haqda təsəvvürü, (hətta o sahəni xüsusi maddi mühit kimi qələmə versə də), maddə ilə qüvvənin ayrılmazlığına dair fəlsəfi prinsip ilə ziddiyyət təşkil etdiyindən, dünyanın elmi mənzərəsinə daxil ola bilməmişdi.

Qeyd edək ki, sözügedən səpki müasir elmi-texniki inqilab şəraitində daha böyük önəmə malikdir. Belə ki, hazırda elmin inkişafında və onun texnika ilə münasibətlərində əvvəllərdə görünməmiş yeni yüksək səviyyə özünü göstərir. Elmin ayrı-ayrı sahələrində (xüsusilə də mikroelektronikada, biotexnologiyada, gen mühəndisliyində və təbabətdə) qazanılmış böyük nailiyyətlər, bəşəriyyətin mövcudluğu və fəaliyyətinin hər bir tərəfində, gələcək taleyində misilsiz üstünlüklər yaratmaqla yanaşı, həm də çox ciddi təhlükələr və problemlər törədir. Buradan aydındır ki, nəhəng elmi yeniliklərin reallaşmasını özbaşına buraxmaq təsəvvür ediləməyəcək fəlakətlərə gətirib çıxarardı. Buna görə də onların fəlsəfi cəhətdən əsaslandırılmasına, mənalandırılmasına və insanlıq ölçüləri baxımından seleksiya edilməsinə kəskin tələbat özünü göstərir. Yalnız onun ödənilməsi nəticəsində elmi idrak sosial amillərlə şərtlənən əsl yaradıcı proses statusu əldə edə bilər.

Elmi biliyin fəlsəfi əsaslandırılması mürəkkəb proses olmaqla, öztündə aşağıdakı üç əsas tarixi mərhələni əhatə edir. Klassik təbiətşünaslıq dövrünü

əhatə edən birinci mərhələdə (XVII – XIX əsrin ikinci yarısı) elmin fəlsəfi əsaslandırılması, dərk edən subyektin mütləq suverenliyi, obyektiv təbiət hadisələrinin həqiqi mahiyyətinin məhz onun tərəfindən aşkar edilənliyi ideyası hesab olunurdu. Göstərilirdi ki, elmi idrakın əsas məqsədi təcrübədən hasil edilən ontoloji prinsiplərə arxalanmaqla, təbiətin qəti və mütləq həqiqi mənzərəsini yaratmaqdır. İkinci mərhələdə (XIX əsrin sonları – XX əsrin ortaları) elmi biliyin fəlsəfi əsaslandırılmasının yeni tipi bərqərar oldu. Onun səciyyəvi cəhətini bilavasitə ontoloqizmdən imtina edilməsi, təbiət proseslərinə dair həqiqətlərin nisbiliyinin qəbul olunması, idrakı fəaliyyətdə vasitələrə və metodlara əhəmiyyətli yer ayrılması təşkil edir. XX əsrin ortalarından başlanan elmi texniki inqilab ilə üst-üstə düşən və bu günə qədər davam edən üçüncü mərhələdə elmin fəlsəfi əsaslandırılması, prinsipcə yeni zəmin üzərinə keçdi. Artıq burada elmi idrakın ideali və normalarının tarixi dəyişkən xarakteri göstərildi, elmi biliyə və onun nəticələrinə sosial kontekstdə yanaşılmasını diqqət mərkəzinə qoyuldu, mürəkkəb sistemli obyektlərin təhlilində dəyər amillərinin nəzərə alınması zəruriliyi əsaslandırıldı.

Elmi rasionallığın müasir, postqeyriklassik mərhələsi fəlsəfə ilə konkret elmlərin qarşılıqlı əlaqəsinin və təsirinin möhkəmlənməsinə kömək edən digər amillər və şərtlər ilə müşayiət olunur. Hər şeydən əvvəl, hazırda elmi biliklərin nəzərləşməsi və dialektikləşməsi qanunauyğunluğu fəaliyyət göstərir. Digər tərəfdən, müxtəlif elmlərin qarşılıqlı təsiri prosesində fəlsəfi metodların və yanaşmaların rolu artır. Sonra, elmi idrakı səciyyələndirən əsas meyarlar (obyektivlik, əsaslılıq, sübutluluq, praktiki yoxlanılmalıq və sair) ilə yanaşı fəlsəfi prinsiplər (biliyin daxili sistemliliyi, formal ziddiyyətsizliyi, elmi yaradıcılıq azadlığı ilə sosial məsuliyyətin vəhdəti və sair) geniş tətbiq olunur. Nəhayət, tədqiqatçının dünyagörüşü və şəxsi keyfiyyətlərinin ifadə etdiyi vasitələrin və qnoseoloji prosedurların elmi biliyin məzmununda nəzərə alınması, həqiqətin mütləqliyini və vahidliyini iddia edən klassik anlamının yerinə, onun nisbiliyini və çoxluğunun qəbul olunması, elmin inkişafında inhisarçılığın və ehkamçılığın aradan qalxması, burada demokratik prinsiplərin, azad rəqabətin, fikir plüralizminin və konstruktiv sağlam tənqidin rolunun artması əsas yer tutur (5, 303).

Fəlsəfənin mühüm bir spesifikliyi, onun tərəfindən insanların bütün fəaliyyət növlərinin, o cümlədən də ayrı-ayrı elmlərin mövcud səviyyəsini təhlil edib ümumiləşdirməsidir. Bu funksiyanı yerinə yetirərkən, o bir tərəfdən konkret elmi biliklərin dünyagörüşü mənalarmı aşkara çıxarır, digər tərəfdən isə onların əlaqələrini və münasibətlərini bütöv bir sistem halına salır. Sonuncu məqam, xüsusilə mühüm olub, bunu ifadə edir ki, fəlsəfə sözügedən elmlər üçün dünyadakı prosesləri adekvat anlamağın nəzəri “qəliblərini” işləyib hazırlayır. Səciyyəvi cəhət burasıdır ki, fəlsəfə bu problemin mövcud vəziyyətini araşdırmaqla məhdudlaşmır, həm də perspektivinə diqqət yetirir. Beləliklə də o, mədəniyyətin və elmi biliyin gələcəkdə reallaşacaq potensial əsaslarını irəlilədən proqnozlaşdırır. Fəlsəfənin sözügedən öngörmə funksiyasının mühüm

roluna dair elm tarixindən yetərincə nümunələr gətirmək mümkündür. Hələ antik fəlsəfədə (e.ə. V əsrdə) irəli sürülmüş atomist təlim, təbiəşünaslıq elminin müvafiq istiqamətlərinin sonrakı inkişafına stimül vermişdir. Nəticədə XVII əsrdə atomizm öz elmi əsaslandırılmasını əldə etdi. Yaxud XX əsrin 70-ci illərində yaranmış olan sinergetika elminin (mürəkkəb sistemlərin özünü-tən-zimətmə nəzəriyyənin) bir sıra müddəaları hələ XIX əsrin əvvəllərində Hegelin dialektik sistemində qabaqcadan söylənmişdi.

İnsanın və cəmiyyətin fəaliyyətinin bütün sahələrində, xüsusilə də "dəyər-məqsəd" meyarlarının başlıca rol oynadığı sahələrində dünyada mənəvi istehsalın əsas forması olan elmi biliyin aksioloji səpkisinin əhəmiyyəti durmadan artmaqdadır. Buna görə də hazırda hər bir sahədə olduğu kimi, elmdə də (əslində burada daha çox) sözügedən istiqamətə qarşı çıxmaq və ya onu məhdud miqyaslı formal-rasional mənada götürmək uğursuzluğa və fəlakətə məhkumdur.

Dəyərlər haqqında nəzəri təlim (aksiologiya) fəlsəfi biliklər sisteminin mühüm və özünəməxsus tərkib hissəsi kimi çıxış etdiyindən, fəlsəfənin elmin inkişafına təsirinin zəruri tərəfi kimi özünü göstərir. Fəlsəfənin məzmununda təbiət, cəmiyyət və təfəkkür hadisələrinə qiymət verilməsi, onların ictimai və fərdi inkişaf baxımından dəyərləndirilməsi başlıca yerlərdən birini tutur. Bu dünyagörüşü təkmilləşdikcə, onun daxilində dəyərlərin xüsusi çəkisi yüksəlir və fəaliyyət dairəsi genişlənir. Sözügedən proses ümumbəşəri dəyərlərin (azadlıq, demokratiya, ədalət, xoşbəxtlik və sair) bu və ya digər millətin xarakterinin tərkib hissəsi kimi çıxış edən milli dəyərlərlə yaxınlığı və vəhdətinin artması ilə səciyyələnir. Müasir dövrdə insanların hər cür fəaliyyət məhsullarının (o cümlədən elmin) insan ölçüləri, dəyərlər və sözün geniş mənasında götürülən humanist ekspertizadan keçirilməsi zərurəti imperativ kimi çıxış edir. Bu məqam da fəlsəfə ilə elmi biliklərin yaxınlığının artması baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Fəlsəfənin elmi biliyin inkişafına təsiri yüksək metodoloji proqramların hazırlanmasında daha bariz üzə çıxır. Ayrı-ayrı sahələrdə elmi tədqiqatların ümumi və universal tənzimləyicisi rolunu oynayan bu proqramlar fəlsəfi nəzəriyyə ilə sıx bağlıdır. Daha dəqiq desək, konkret elmin nümayəndəsinin öz obyektini araşdırarkən, fəlsəfə tərəfindən işlənilib hazırlanmış olan dünyanın ümumi mənzərəsi və reallıq modelləri haqqında nəzəri təsəvvürlərə arxalanması zəruridir. Bundan əlavə, fəlsəfə bilavasitə idrak prosesində tətbiq olunan cihaz və vasitələrin, qnoseoloji prosedurların seçilməsində də əhəmiyyətli rol oynayır. Müasir elmi bilik inkişaf etdikcə onun ayrılmaz tərəfi olan metodoloji refleksiya da daim təkmilləşir, onun tətbiqi, idraki uğurun zəruri tərəfinə çevrilir. Bununla əlaqədar olaraq tədqiqatçının peşə hazırlığı ilə yanaşı metodoloji səviyyəsinin artırılması, onun geniş fəlsəfi erudisiyaya və yüksək mədəniyyətə malik olması tələb edilir. Bütün bunlar müxtəlif elm sahələrinin subyektlərinin idraki fəallığının mühüm göstəricisi rolunu oynayan obyektivlik, qərəzsizlik, mütəşəkkil skeptisizm, konstruktiv tənqid, ehkamçılığı aradan qaldırmaq və

sair keyfiyyətləri ifadə edir.

Elmin inkişafında fəlsəfənin təsiri, həm də onun elmi paradigmalardan formalaşmasında mühüm yer tutmasında ifadə olunur. Paradigma isə öz daxilində elmi fəaliyyət üçün zəruri olan qaydaları, normaları və fəlsəfi ideyaları əhatə etməklə, müvafiq mərhələdə elmin inkişafı hüdudlarını müəyyənləşdirir, elmi birliklərə elə konseptual sxemlər verir ki, sonuncular onlara əsaslanmaqda problemlərin qoyuluşu və həlli modellərini hazırlaya bilirlər (1, 28).

XX əsrin görkəmli elm tarixçisi A.Koyre, elmin inkişafında maddi texniki amillərin və praktiki tələblərin rolunu şişirdən baxışlara qarşı çıxaraq göstərir ki, bu proses nəzəri zərurət üzündən baş verir. O, fəlsəfənin guya həqiqəti dərk etmək iqtidarında olmadığı barədə pozitivist mövqeyini əsassız hesab edir və vurğulayır ki, hər bir dövrün elmi və fəlsəfi təsəvvürləri qarşılıqlı asılılıqda mövcud olur (2, 132).

Bu müddəa XXI əsr elmində də fəaliyyət göstərir. Müasir elmi biliyin inkişafını səciyyələndirən iki əsas nəzəriyyə (qlobal təkamülçülük və fənlərəarası xarakter daşıyan sinergetika) fəlsəfi ideyalara müraciət etmədən, yalnız öz gücü ilə inkişaf etməkdə olan gerçəkliyin ümumi, hərtərəfli mənzərəsini yaratmaq iqtidarında deyildi.

Fəlsəfənin elmi idraka təsirinin mühüm bir istiqaməti həqiqətin yoxlanılması meyarı, onun praktika və praktikadan kənar formaları ilə bağlıdır. Söhbət ondan gedir ki, fəlsəfə həqiqətin meyarı kimi praktikanın həlledici rolunu vurğulamaqla yanaşı, təkcə onunla kifayətlənməyi doğru hesab etmir. Belə bir müddəa irəli sürür ki, müəyyən hallarda praktika həqiqətin meyarı rolunu oynaya bilmir. Başqa sözlə, fəlsəfi metodologiya göstərir ki, həqiqətin praktika meyarını tətbiq etmək qeyri-mümkün və ya səmərəli olmadığı hallarda, məntiqi və digər yardımçı formalara müraciət etmək nəinki mümkündür, hətta məqsəduyğundur.

Fəlsəfənin elmi biliyin inkişafına təsiri mürəkkəb mexanizmə malik olub, birbaşa və dolayı, aşkar və qeyri-aşkar, kortəbii və şüurlu formaları əhatə edir. Konkret halda onlardan hansının reallaşmasından asılı olmayaraq, sözügedən təsir özünü göstərir. Sonuncuya nümunə kimi hər bir elm sahəsində istifadə olunan ümumfəlsəfi anlayışları (kateqoriya, səbəbiyyət, qanun və sair) nəzəri metodları (sistemli, struktur, funksional, kibernetik, ehtimali metodları, modelləşdirməni, formallaşdırmanı və başqalarını) göstərmək olar. Müasir elmi biliyin ən perspektivli sahələrindən hesab edilən sinergetikanın (açıq sistemlərin özünü təşkili və inkişafı nəzəriyyəsinin) təməlinə duran "xaos", "nizam", "qeyri-xəttilik", "qeyri-stabillik" anlayışları fəlsəfənin məzmununda geniş yer tutan "varlıq", "inkişaf", "təşəkkül tapma", "zərurət – təsadüf", "imkan və gerçəklik" kateqoriyaları ilə sıx əlaqəlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, elmi biliyin inkişafında fəlsəfənin mühüm rolu idrakın bütün formalarında (ideya, prinsip, qanun, hipotez və sair) eyni deyildir. Bu baxımdan elmi idrakın zirvəsi hesab olunan nəzəriyyə xüsusi yer tutur. Belə ki, elmi nəzəriyyələrin müxtəlif formalarının (xüsusilə də funda-

mental xarakterli olanların) yaradılmasında ümumfəlsəfi nəzəri prinsiplər daha böyük önəm kəsb edir. Həm də nəzərdə tutulmalıdır ki, sözügedən məqam adı dövrlər ilə müqayisədə elmi inqilablər dövründə daha güclü şəkildə özünü göstərir. Bu onunla izah edilir ki, məhz həmin dövrlərdə mövcud nəzəriyyənin anlayış və prinsipləri kökündən dəyişilir, yenilərinin meydana gəlməsinə kəskin tələbat yaranır. XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq, bu günə qədər davam etməkdə olan dördüncü qlobal elmi inqilab dövrü göstərilən baxımdan səciyyəvidir.

Fəlsəfə ilə elmin inkişafı arasında əlaqələr son dərəcə mürəkkəb və çox-tərəfli xarakterə malikdir. Bunun nəticəsidir ki, sözügedən problemin izahında bir sıra konsepsiyalar mövcuddur: a) transendentallist baxışın tərəfdarları (Aristotel, R.Dekart, H.Hegel, E.Hüссерl və başqaları) göstərir ki, fəlsəfə elmlər elmidir. buna görə hər cür həqiqi elm öz mahiyyətinə görə təbii fəlsəfə deməkdir; b) pozitivist konsepsiya (O.Kont, H.Spenser, R.Karnap, K.Popper və başqaları) iddia edir ki, elm özü-özlüyündə fəlsəfədir, elmi fəlsəfə mümkündür, lakin o yalnız xüsusi elmlərdən biri kimi mövcud olmalıdır; c) antiinterasionist konsepsiyada təmsil olunanlar (F.Niçse, A.Şopenhauer, J.Sartr, K.Yaspers və sair) göstərir ki, konkret elmlər ilə fəlsəfə bir-birindən asılı olmayaraq mövcuddur və inkişaf edir, onlar arasında daxili qarşılıqlı əlaqələr yoxdur. Bu mövqə həm də iddia edir ki, mədəniyyət və dünyagörüşü üçün əhəmiyyəti baxımından fəlsəfə elmdən yüksəkdə durur; ç) dialektik konsepsiyaya (F.Engels, A.Eynşteyn, N.Bor, B.Kedrov və başqaları) görə fəlsəfə və elm rəşional idrakın müxtəlif, bunula birlikdə bərabərhüquqlu və eyni əhəmiyyət kəsb edən növləridir. Onlar öz mövcudluğu və inkişafı gedişində biri-digərinə mühüm təsir göstərir (3, 211-212).

Bu sonuncu mövqə fəlsəfə ilə elmi biliyin münasibətlərini adekvat əks etdirməsi ilə səciyyələnir.

Elmi biliyin inkişafında fəlsəfənin mühüm rol oynadığını qeyd etməklə bərabər, onu şişirtmək olmaz. Bu aşağıdakı iki səbəbə görə məqbul deyildir. Birinci, elmi idrakın müxtəlif sahələri ümumfəlsəfi prinsipləri və normaları mexaniki surətdə öz tədqiqat sahəsinə köçürür, onlara konkretləşmələr və dəqiqləşmələr edirlər. Başqa sözlə, konkret elm sahələrinin subyektləri ümumfəlsəfi təsəvvürlərə əhkam kimi yanaşmır, onlara yaradıcılıqla təbiiq edirlər. Digər tərəfdən, fəlsəfə ilə elmi biliyin inkişafı prosesi öz mahiyyətinə görə qarşılıqlı xarakter daşıyır, yəni təkcə fəlsəfə, elmi biliyə təsir etmir, həm də onun güclü və fəal əks təsirinə məruz qalır.

Sözügedən istiqamət özünün bariz ifadəsini onda tapır ki, indi fəlsəfə "insan-dünya" münasibətlərinin təhlilində keçmişdə olduğu kimi, ümumnəzəri quramalara (naturfəlsəfi xarakterli) və məntiqi sxemlərə arxalanmır. O, öz müddəalarını və nəticələrini təbiət və cəmiyyət haqqında elmlərin nailiyyətlərinə arxalanmaq və onları ümumiləşdirmək yolu ilə əsaslandırır.

Müasir dövrdə elmlərin inkişafının qanunauyğun meyli olan inteqrasiya fəlsəfə ilə elmi biliyin əlaqələrinin möhkəmlənməsi baxımından mühüm

əhəmiyyət kəsb edir. İndi bir tərəfdən təbiətşünaslıq elmlərinin qovşağında yeni elmlər (biofizika, biokimya, geokimya və s.) yaranır, habelə humanitar elmlərdə bu proses baş verir (iqtisadi fəlsəfə, tarix fəlsəfəsi, hüquq fəlsəfəsi və s.). Deyilənlərlə yanaşı, təbiət elmləri ilə humanitar elmlərin sintezini ifadə edən elmlər (ekologiya, kibernetika, sinergetika, bionika və sair) yaranıb, inkişaf edir. Qeyd olunan meyl ümumilikdə elm ilə fəlsəfənin inteqrasiyasını əks etdirən "elm fəlsəfəsi" nümunəsində daha aydın görünür. Fənlərarası bilik sahəsinə əhatə edən bu elmin predmetinə fəlsəfə ilə elmin qarşılıqlı əlaqələrinin, elmin strukturu və inkişafı qanunauyğunluqlarının araşdırılması, müxtəlif elmlərin fəlsəfi problemlərinin həlli daxildir.

Konkret elmlərdən fərqli olaraq, fəlsəfə şüurluluğa, məqsədyönlülüyə, iradəyə, yaradıcılığa və özünütəkmilləşdirmə qabiliyyətinə malik olan insana istiqamətlənir, onun yaratdığı dövrün mədəniyyətini dərk edir. İnsan varlığının mənası axtarırları aparır, dünyanın ümumi elmi mənzərəsini verir, bütövlükdə "dünya-insan" münasibətləri ilə bağlı problemləri nəzəri cəhətdən əsaslandırır. Bununla da o, həm də elmin inkişafına şərait yaradır, bu prosesə müsbət təsir göstərir.

Nəzərdə tutulmalıdır ki, elmin inkişafı əsas və son məqsəd olmayıb, cəmiyyətin həyat fəaliyyətinin bütün sahələrini səmərəli təşkil etməyin, insanı mənəvi zənginləşdirməyin, onun şəxsiyyət kimi hərtərəfli inkişafına nail olmağın çox mühüm vasitəsi rolunu oynayır. Buna görə də elmi biliyə sadəcə obyektiv həqiqətləri ifadə edən rəşional məntiqi formaların sxemi və məcmusu kimi yanaşmaq doğru deyildir. Əslində hər bir dövrdə elmin inkişafı bu və ya digər dərəcədə insanların dünyagörüşü, təhsili, mənəvi kamillik dərəcəsi və ümumi mədəni səviyyəsi ilə sıx bağlı olub, onların hər birinin təkmilləşdirilməsinə və inkişafına xidmət edir. Elmin sözün geniş mənasında göttürülən bu amalı onun, insanın varlığı, həyatının mənası və taleyinin dərin qatlarını əhatə edən fundamental xarakterli sualları cavablandırmaq məqsədi güdən fəlsəfə ilə yaxınlığının təməlinə dayanır.

ƏDƏBİYYAT

1. Голубенцев В.О., Данцев А.А., Любченко В.С. Философия науки Ростов Феникс 2007, 541 с.
2. Койре А.В. Очерки истории философской мысли о влиянии философских концепций на развитие научных теорий. М.: УРСС, 2003, 247 с.
3. Лебедев С.А. Философия науки. М.: Юрайт 2012, 288 с.
4. Поппер К. Объективное знание. Эволюционный подход. М., 2002, 237 с.
5. Философия. Под ред. В.П.Кохановского. М.: Кнорус, 2014, 368 с.

ФИЛОСОФИЯ И РАЗВИТИЕ НАУЧНОГО ЗНАНИЯ

З.Дж.ГАДЖИЕВ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена анализу взаимовлияний и единства философии и развития научных знаний. В ней раскрываются следующие основные направления влияния философии на развитие науки: философские основания науки; роль философии в формировании методологических основ и парадигмы конкретных наук; значение философии для развития ценностно – целевого аспекта науки и прогнозирования ее будущего развития.

Одновременно подчеркивается сложный и многогранный характер взаимоотношений философии и науки, рассматриваются основные концепции по данной проблеме.

Ключевые слова: философия, развитие научного знания, философские основания науки, методология, парадигма, ценности.

PHILOSOPHY AND THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE

Z.J.HAJIYEV

SUMMARY

The article deals with the interrelationship between philosophy and the development of scientific knowledge, as well as the analysis of harmony between them. Philosophy influences the development of science in the following directions: the philosophical foundation science, the role of philosophy in methodological base of science and the formation of paradigm, the importance of philosophy for the value – intention aspect of scientific knowledge. The complex character of the interrelationship between philosophy and the development of scientific knowledge is emphasized and the fundamental conceptions on the mentioned issue are considered.

Key words: philosophy, development of scientific knowledge, philosophical base of science, methodology, paradigm, value.